

PŘÍLIŠ CHYTRÉ DĚTI

Ve školách se ztrácejí nadaní žáci

Nadané děti nejsou homogenní skupinou. Je proto obtížné dát návod, jak jednoduše nadané dítě poznat. Existují ale znaky, kterých by si učitel mohl všimnout a které na nadání dětí mohou ukazovat. Jde například o rychlost osvojování si poznatků, o ochotu učit se, o bohatou slovní zásobu, o flexibilitu, o zvědavost. Dítě se stále ptá a nespokojí se s jednoduchou odpovědí, samo hledá souvislosti i v jiných předmětech, objevuje nejednoznačnosti. Učitelé o těchto dětech často říkají, že ruší. Je to právě proto, že jim nestačí standardní informace, při běžné práci jsou rychleji hotovy, začínají se nudit, šaškují, „zlobí“.

„Klidné dítě, které sedí v první lavici, stále se hlásí a má samé jedničky, ještě zdaleka nemusí patřit do skupiny mimořádně nadaných. Jistě, bude to bystré a snaživé dítě, ale nadání je ještě o něčem jiném,“ říká doc. Šárka Portešová z Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií MU v Brně, která se způsobem práce s nadanými dětmi dlouhodobě zabývá.

Slabikář je málo

V současné době se učitelé postupně seznamují s prvňáčky – i mezi nimi jsou jistě děti mimořádně nadané. Charakteristika zvědavosti pro ně platí taky, navíc často už čtou (někdy od čtyř let), v mateřské se obvykle nudily a do školy se velmi těší, aby se dozvěděly nové věci. Když pak takovým dětem nabídnete pouze Slabikář, je to pro

ně zklamání, které může ovlivnit jejich další vztah ke škole. Je vhodné všimnout si odlišností, a když začne dítě „zlobit“, je dobré klást si otázku PROČ. „Učitel má výhodu dlouhodobého sledování dítěte v různých situacích, vidí, jak dítě reaguje při úspěchu, při selhání, při těžším úkolu, při samostatné práci, při práci s podporou, ve skupině... Jeho šance na odhalení odlišnosti dítěte je veliká, jen se musí naučit takové odlišnosti vnímat a uvědomit si je. Když se nadaných dětí ptáme na jejich pohled na školu, většinou říkají – je to nuda. Pod tím se ale skrývají různé příčiny tohoto názoru – příliš se sedí, úkoly jsou moc lehké, učení je málo akční a spíše mechanické, bez hledání řešení problémů...“ konstatuje Š. Portešová.

Otázka vůbec podle ní je, které dítě je nadané či mimořádně nadané. Většinou

Foto: autor

Doc. Šárka Portešová z Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií MU v Brně, se způsobem práce s nadanými dětmi dlouhodobě zabývá.

člověk slyší odkaz na nešťastné IQ – říká se, že mimořádně nadané je dítě s IQ nad 130 bodů, jestliže má IQ přes 120, je označováno jako nadané... Jenže není možné říci, že by dítě se 129 IQ bylo hloupější než se 131 IQ. Jedno jednoduché číslo, navíc vzniklé téměř zprůměrováním výsledků testů v jednotlivých subtestech, nemůže zachytit tak dynamické schop-

Šest základních typů nadaných dětí:

Úspěšné nadané dítě

Učitel toto dítě často správně identifikuje. Je to dítě, které se velmi dobře učí, má samé jedničky, dovede jednat s dospělými, je poslušné a nemá žádné problémy s chováním.

Vysoce tvořivé nadané dítě

Takové dítě stále vymýšlí něco nového, experimentuje. Je pro něj obtížné přizpůsobit se pevnému školnímu systému. Opravuje dospělé, chce měnit školní pravidla, špatně se ovládá. Chování takových dětí bývá velmi konfliktní.

Nadané dítě maskující své schopnosti

Obvykle schovává, maskuje své skutečné, často nadprůměrné schopnosti jen proto, aby bylo přijato ostatními spolužáky. Obecně platí, že tyto děti mívají velmi nízké sebevědomí i sebehodnocení a často jsou velmi frustrovány. Tento typ se často týká nadaných dívek, zejména na počátku střední školy.

Ztroskotané, „odpadlé“ nadané dítě

Dítě tohoto typu stojí často v opozici, proti všem a všemu. Protestuje proti dospělým, rodičům i učitelům, kamarádům,

sourozencům, proti celé společnosti. Je stále nespokojeno a dává to najevo. Také ono má snížené sebevědomí a zároveň má pocit, že mu nikdo nerozumí. Buď vyrušuje, nebo již zcela rezignovalo, ztratilo motivaci a odmítá jakékoliv školní činnosti. Nedělá školní úkoly a nepřipravuje se. Jeho školní výkony bývají velmi nevyrovnané, hodnocení průměrné až podprůměrné.

Nadané dítě s určitou vývojovou poruchou (nejčastěji se specifickou vývojovou poruchou učení)

Tyto děti bývají velmi nadané, ale jejich školní výsledky tomu zdaleka neodpovídají. Jejich školní zadání bývají často nedokončena, nejsou schopny pracovat pod časovým tlakem a bojí se jakéhokoliv selhání. Většinou jsou hodnoceny jako žáci s průměrnými schopnostmi.

Autonomní nadané dítě

Toto dítě bývá velmi nezávislé, vystačí si samo se sebou. Je schopno riskovat, má velmi pozitivní sebehodnocení a využívá školní vzdělávací systém tak, aby z něj sám měl co nejvíc užitku.

(www.nadanedeti.cz, www.nadanizaci.cz)

nosti dítěte, které je možné jako nadání označit. Současná diagnostika nadání už takové postupy podle Š. Portešové nepoužívá, bohužel u nás v podstatě nejsou moderní testy k dispozici. Používá se pouze Woodcock-Johnsonův test kognitivních schopností nebo Wechslerovy inteligenční testy, další testy nejsou více-dimenzionální nebo nemají české normy, proto nejsou jejich výsledky u nás zcela průkazné. Koupit licenci zahraničního testu a standardizovat ho je ale velmi drahé a vytvořit test nový ještě dražší a složitější. Jde o individualizaci diagnostiky, odklon od škatulkování chytří – hloupý. I u nadaných dětí je nutné hledat nejen schopnosti nadprůměrné, ale i průměrné a podprůměrné a podle nich pak sestavit individuální vzdělávací plán.

„Pro úspěšnost dítěte není podstatné pouze nadání, důležitá je jeho motivovanost, kvalita paměti, podpora z rodiny i ze školy... Je důležité nabídnout těmto dětem širokou škálu možností a šancí, aby si našly svůj prostor pro rozvoj svého talentu. Je to výhodné nejen pro dítě samotné, ale i pro všechny ostatní, pro společnost, kterou právě výjimeční jedinci posouvají kupředu,“ vysvětluje Š. Portešová.

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny rozjel projekt, který je zaměřen na rozvoj zejména matematického nadání u školních dětí. Paradoxně k tomu, co doc. Portešová říká o úrovni diagnostiky nadání, je podle podmínek projektu nutné zařazovat pouze děti s oficiálně identifikovaným nadáním. Nicméně spolu s nimi se učitelé zabývají i dětmi, které potvrzení z PPP nemají, a přesto jsou ve škole úspěšné a svými charakteristikami předpoklad nadání naplňují. „Nejraději bychom tyto aktivity nabízeli plošně žákům ve školách, díky tomu bychom mohli vytipovat řadu dalších dětí, u kterých je jejich nadání z nějakých důvodů skryto, nerozvíjí se. Jestliže bylo v České republice přede dvěma lety identifikováno přibližně 1000 nadaných dětí, oproti zhruba 20 000, které by z logiky rozložení znaků v populaci měly být nadané, je to velmi málo,“ tvrdí.

Do projektu se přihlásila řada škol v Jiho-moravském kraji, mnohé malé vesnické školy, dvě brněnské však pracují s většími skupinami nadaných dětí rozdílným způsobem. Jedna (ZŠ Křídlovická) tyto žáky integruje do běžných tříd, druhá (ZŠ Úvoz) vytváří speciální skupiny, v nichž se nadané děti soustřeďují a pracují společně. „Je zvláštní, že se nepřihlásilo více velkých škol, statisticky není možné, že by neměly mezi svými žáky nadané děti, bohužel asi nejsou identifikovány a nedostane se jim potřebného specializovaného vzdělání,“ říká Š. Portešová.

Integrace je celoevropským trendem. Inkluze ale neznamená, že se prostě do třídy umístí sedm dětí s různými odlišnost-

mi. Inkluze předpokládá využívání řady dalších metod, které ji umožní, podstatné jsou i podmínky pro to, aby se tyto metody využívat mohly. A pro některé skutečně mimořádně nadané, dostatečně motivované, je však alternativa výběrových tříd výhodnější, protože se musí naučit zvládat i neúspěch, soutěží s dětmi podobně nadanými a to je posouvá dopředu. Model, kdy se učí společně s dalšími nadanými dětmi v menší skupince, je pro ně podle doc. Portešové vhodný.

Kantoři mívají výhrady, že se jim takto ze třídy vyberou všichni „tahouni“ a práce s ostatními bez motivace přiblížit se k nejlepšímu je složitější. Podle doc. Portešové je ale nutné i v těchto případech dát důraz na individualizaci řešení – výběrové třídy jsou vhodné pouze pro část nadaných dětí, pro některé je naopak vhodné, když zůstanou v běžné třídě, ve které se jim dostane individuálního vzdělávacího programu. Obecně podle ní platí, že pro děti je výhodná široká nabídka možností, mezi kterými je jak integrace, tak specializované třídy.

Pro ředitele školy není jednoduché vybrat učitele, který bude s nadanými dětmi pracovat. „Každé dítě by mělo mít kvalitního učitele, u nadaných je problém, že velmi rychle rozeznají, zda jim učitel dokáže dát to, co potřebují. A pokud zjistí, že ne, dovedou to dát velmi tvrdě najevo. Učitel tedy musí znát svůj obor a kromě toho musí mít na vysoké úrovni i pedagogické

kompetence. Stalo se, že se před třídu nadaných postavil vysokoškolský profesor – a totálně selhal, protože nenašel pedagogicky přiměřený způsob práce s těmito dětmi. Kantor nemusí znát všechno, musí ale umět říci – tohle nevím, vyhledejme si společně odpověď doma a vrátíme se k problému příští hodinu. Není nic horšího než tvářit se, že znám odpověď, a kázat bludy. To nadané děti prokouknou velmi rychle. A podstatné je, aby měl učitel zájem s těmito dětmi pracovat, aby byl motivovaný, aby se těchto dětí nebál. Kantor u nadaných musí mít osobnost,“ říká Š. Portešová.

Hokej a nadání

Základní škola Úvoz v Brně je škola hokejová. Ne však pouze hokejová. Zvolila si trend péče nejen o pohybově talentované děti, ale

i o děti kognitivně nadané. „Bereme to jako určité vyvážení péče o děti s různým nadáním. A taky, proč to nepřiznat, nám třídy pro nadané zlepšují pověst školy u veřejnosti,“ říká ředitel Miloš Doležal.

Projekt, do kterého se nyní přihlásili, v podstatě navazuje na předchozí, kdy vytvářeli skupinu nadaných dětí na 1. stupni základní školy. Tyto třídy už fungují mimo projekt, kterým byly spolufinancovány, a práce s nadanými dětmi v ZŠ Úvoz se posunula i na 2. stupeň.

Ředitel školy říká, že práce s nadanými má v této škole tradici – skupinu nadaných dětí vytvářeli i dřív, i když to pro školu ekonomicky představovalo určitou zátěž. Postupem doby ale byly děti diagnostikovány a škola na ně mohla žádat navýšený normativ, což pomohlo tento trend udržet i za zhoršujících se ekonomických podmínek ve školství.

Zástupkyně ředitele pro 1. stupeň Alena Kýrová doplňuje, že pro ni byl impulzem mimořádně nadaný žák, který chodil do běžné třídy a „trpěl“, jak říká zástupkyně ředitele doslova. „Chtěli jsme pomoci těmto výjimečným dětem, které se pro své nadání buď dostávají na okraj kolektivu, nebo naopak začínou celou třídu maniplovat, což učitelům velmi ztěžuje práci,“ říká. A vysvětluje, že právě proto zvolili vytváření speciálních skupin, tříd, v nichž dostává nadaný žák „rovnocenné partnery“.

O skupinovou výuku nadaných začal být velmi rychle zájem. A. Kýrová poznamenává, že rodiče nadaných dětí většinou vědí o jejich výjimečnosti, vnímají jejich nespokojenost v běžné třídě a hledají pro ně přijatelnou alternativu. V současnosti do skupinek pro nadané chodí z 386 žáků školy skoro třetina. Pravda, ne všichni mají „papír“, tedy doporučení k integraci z PPP, přesto jim individualizace výuky vysloveně svědčí.

Foto: archiv ZŠ Úvoz

- Podle A. Kýrové je problém jejich integrace v běžných třídách v tom, že je obtížné vytvořit podmínky, které by je „nebrzdily“. Přece jen, učitel má na starosti řekněme pětadvacet žáků, mezi nimi několik intelektově hraničních, výukově slabých, několik jich trpí některou ze specifických poruch učení – a tyto skupiny extrémně přitahují pozornost učitele, který se logicky snaží přiblížit je k průměru třídy. Nadaným dětem třeba dává příklady navíc, ale tyto děti se leckdy dokážou o sebe postarat, úkoly zvládají rychle a zdánlivě nevyžadují tolik pozornosti učitele zaměstnaného prací s ostatními. A to není pro rozvoj nadání právě nejvýhodnější model.

Zpočátku škola podle ředitele narážela na názory, že do ní zavádějí elitářství. Podle něho je ale všeobecně výhodnější, když skupina nadaných „jede“ vlastním tempem, což se v běžné třídě nedaří. „Chápu to tak, že je to podobné jako v hokeji. Trenér musí dát dohromady tým, který si bude rozmět, který bude mít nejlepší hráče, aby taky nejlíp šlapal... Když tam budou hráči, kteří nestíhají, výsledek se nedostaví,“ usmívá se ředitel M. Doležal.

Zástupce ředitele pro 2. stupeň Miloš Přinosil doplňuje, že do víceletých gymnázií se místo vybraných nadaných dětí hlásí až ve 40 % žáci, kteří jsou spíše průměrní. V takovém případě je pro nadané výhodnější zůstat v základní škole, která jim vytvoří podmínky. Všechny děti ze třídy pro nadané se z 5. ročníku na gymnázia dostaly, rodiče měli ovšem spíš zájem, aby na zdejší škole zůstaly. Tehdy ale na 2. stupni tyto třídy neměly pokračování. Teď mají.

Otevřít takové třídy není laciné. „Kdybychom neměli grant, bylo by to složitější,“ říká ředitel. I když ale za čas projekt skončí, chce škola třídy udržet. Pomůcky, encyklopedie, počítače bude mít díky projektu, řešit bude muset platy pro učitele. Podobně je to nyní na 1. stupni. Navýšený normativ pro žáky s IVP pomáhá.

Bloky pro nadané

„S nadanými dětmi pracujeme už několik let,“ vysvětluje ředitelka Základní školy Křídlovická Jarmila Bavlínková, proč využili nabídku zúčastnit se projektu,

kteří bude na práci s těmito dětmi zaměřen. Škola má 642 žáků, nadaných (které byly identifikovány) dětí je z toho okolo 25, což zhruba odpovídá rozložení jevů v populaci, téměř stejný počet dalších podle ředitelky „papír“ nemá, ale také jsou školně velmi úspěšné.

Zdejší škola šla jinou cestou než ZŠ Úvoz. Vsadila na integraci. „Už v první třídě ale organizujeme bloky, do nichž zařazujeme všechny děti, které do školy přicházejí

Foto: archiv ZŠ Křídlovická

a umět čist. Hodinu týdně s nimi speciálně pracuje učitelka, která se v oblasti práce s nadanými vzdělává, a jejich nadání rozvíjí,“ říká ředitelka školy.

Nadané děti jsou integrované i na 2. stupni – je jich ale málo. „Diagnostikované nadání mají jen čtyři, řada dalších je ale velmi šikovná, zejména na matematiku, a těm se věnujeme stejně jako těm ‚s papírem‘. Výhodou je, že na děti s diagnostikovaným nadáním a s vytvořeným individuálním vzdělávacím programem škola dostává navýšený normativ. Není to mnoho, ale aspoň něco,“ poznamenává J. Bavlínková. Pro nadané žáky na této škole je výhodou, že mohou navštěvovat i třídy s rozšířenou výukou matematiky, přírodovědných předmětů a informatiky.

Integrace tady vypadá tak, že žák chodí do běžné třídy, ale v určitých hodinách se scházejí nadaní žáci a v blocích řeší složitější úkoly, vytvářejí projekty. Týdně proběhne devět hodin v blocích pro žáky vždy z jednoho ročníku. „Měli jsme i mimořádně nadaného žáka, který matematiku studoval v podstatě samostatně, protože znalostmi i rychlostí chápání byl úplně jinde než ostatní děti, někdy chodil i do vyššího ročníku na hodiny fyziky,“ říká ředitelka. Využití výuky v blocích je charakteristické pro daltonskou pedagogiku – konečně, ZŠ Křídlovická mezi daltonské školy patří.

Integrace ovšem taky znamená, že ve třídě se kromě dvou nadaných dětí objeví děti dyslektické (i na žáky se specifickými poruchami učení se škola zaměřuje), v okolí bydlí i řada romských rodin s problematickým sociálním zázemím. „Kantor s tím musí počítat, musí to zvládnout. Co se nadaných týká, když v takové třídě učím, mám připraveny samostatné úkoly navíc, aby je řešili v době, kdy se věnují žákům s jinými specifiky. Někdy nadané

děti pomáhají těm, které mají se zvládnutím látky problémy. Mohlo by se zdát, že tak ztrácejí čas, ale jim to pomáhá zase v tom, že se učí komunikovat a pracovat s běžnou populací,“ vysvětluje ředitelka. „Je pravda, že člověk musí být připraven na nestandardní dotazy nadaných dětí nesouvisející s aktuální výukou,“ usmívá se. Je to taky důvod, proč se zařazení nadaného dítěte do třídy odvíjí i od učitelů, kteří v ní pak budou učit.

Nedostatečné vzdělávání kantorů

Legislativa u nás v roce 2005 novým školským zákonem konečně zmínila nadané žáky, vznikly tak tedy i povinnosti se jim přiměřeně věnovat. Objevila se řada programů na vzdělávání učitelů v této oblasti. I v rámci projektu, který řeší doc. Portešová, je jedna část věnovaná vzdělávání učitelů, kteří se do něj přihlášili. Problém ale je v tom, že každý učitel by měl v době studia projít například semestrálním kurzem, kde by se setkal s pojmy jako dvojí výjimečnost, kde by se seznámil s emočními problémy, které mnohdy nadané děti řeší, s typologií nadaných dětí, s postupy, jež je možné při práci s nimi zvolit...

Postupně vznikají i metodiky pro jednotlivé předměty, které jsou pro nadané děti vhodné. Brněnský projekt řeší například metodiku výuky matematiky... Zdaleka ale ještě nejsou pokryty všechny předměty a všechny ročníky základní školy. Na Slovensku už mají speciální učebnice pro nadané... Z logiky věci – pokud existují speciální učebnice respektující pomalejší tempo a výběr úkolů pro žáky s menšími rozumovými schopnostmi, proč podobný systém neaplikovat i na část žáků na druhé straně Gaussovy křivky?